

УДК [316.344.23:17.023.35]
(=161.2)

ЛІНА МАЛИШ,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Національного університету "Києво-Могилянська академія"

Виміри стратифікації українців за рівнем добробуту

Анотація

У статті викладено досвід вимірювання рівня добробуту населення України. Дослідницькі висновки базуються на даних Дослідження соціальної ексклюзії (The Social Exclusion Survey), проведеного 2009 року компанією ТНС Україна на замовлення Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН). Вибірка дослідження репрезентативна для дорослого населення віком від 15 років та старших (N = 2700). Нерівність за рівнем добробуту розглядалася як така, що має три групи проявів: 1) грошову забезпеченість респондентів, 2) доступність їм основних можливостей та матеріальних благ і 3) соціальне середовище. У статті описано стани нерівності в добробуті за кожною із цих груп параметрів засобами дерев рішень, множинного аналізу відповідностей, загальних лінійних моделей визначено соціальні чинники розподілу дефіцитних благ та послуг.

Ключові слова: *нерівність, добробут, показники добробуту, дослідження соціальної ексклюзії*

Індикатори рівня добробуту населення входять до складу інструментарію багатьох соціологічних досліджень, оскільки матеріальні блага, передусім у грошовій формі, здатні полегшувати їхнім власникам доступ до різноманітних товарів та послуг. Поширеними показниками фінансової ситуації індивіда є рівень його власних доходів, сукупний дохід сім'ї, витрати домогосподарства, вимірювані на підставі відповідних прямих запитань — саме в такий спосіб визначається рівень забезпеченості респондентів у моделі "Соціальна нерівність" Міжнародної програми соціальних досліджень

(International Social Survey Programme, ISSP). Однак, згідно з даними вітчизняних соціологічних опитувань, питання щодо рівня доходів респондентів є сенситивними, що зумовлює значну кількість відмов від відповіді на них, не випадковим чином розподілених у представників різних соціодемографічних категорій [Івашенко, 2010; Малиш, 2011].

Підвищення частки тих, хто вказує власний матеріальний статус, досягається при використанні різних форм опису міри забезпеченості домогосподарства респондента. Віяло таких запитань може мати форму простого переліку рівнів матеріального становища (дуже низьке, низьке, нижче середнього, середнє, високе [Балакірева, Серєда, 2012, с. 176]) або містити більш детальну характеристику купівельної спроможності домогосподарства (“нам не вистачає грошей навіть на їжу”; “нам вистачає грошей на їжу, але важко купувати одяг та взуття”; “нам вистачає грошей на їжу, одяг і ми можемо дещо відкласти, але цього не вистачає, щоб купувати дорогі речі (такі як холодильник або телевізор)”; “ми можемо дозволити собі купити все, що захочемо” [Paniotto, Kharchenko, 2008: p. 7].

З огляду на те, що нерівність щодо добробуту має низку проявів, наведений перелік її індикаторів не є повним. Метою пропонованої розвідки є звернення до ширшого кола показників стратифікації населення за рівнем добробуту, зіставлення одержаних на їх підставі даних та окреслення можливостей подальшого їх використання в емпіричних дослідженнях.

Емпірична база дослідження та основні змінні

Висновки розвідки одержані на основі даних Дослідження соціальної ексклюзії (The Social Exclusion Survey, SES) 2009 року, проведеного за репрезентативною для населення України віком від 15 років вибіркою (польовий етап та підготовка масиву виконані компанією TNS Україна, $N = 2700$, похибка вибірки становить 1,9%).

Дані аналізувалися окремо для жителів великих міст (включно з населенням дуже великих та великих міст) і для мешканців невеликих міст та сільської місцевості (до них віднесено населення середніх та маленьких міст, СМТ та сіл). Такий підхід зумовлений поселенськими відмінностями у кількості та якості ресурсів та спричиненою ними різницею в життєвих шансах населення відповідних територіальних одиниць, що відбивається й у притаманних їм формах стратифікаційних порядків (детальніша інформація про поселенську стратифікацію життєвих шансів українців викладена у: [Макеєв, 2007]).

Визначення рівня добробуту населення здійснювалося з використанням трьох груп показників. Перша з них складалася зі змінних, які давали змогу зафіксувати рівень грошового забезпечення респондентів; друга поєднувала показники доступності їм різноманітних матеріальних благ та послуг; третя включала характеристики середовища, яке оточує індивіда. При цьому перші дві групи індикаторів базувалися на самовизначенні респондентом рівня своєї забезпеченості через відповіді на запитання опитувальника, тоді як показники третьої групи являли собою оцінку відповідних характеристик з боку інтерв'юєра.

До **першої групи показників**, які стосувалися *грошових ресурсів індивіда*, входили дві змінні.

- Щомісячний дохід респондента, встановлений за відповіддю на питання: “Який Ваш особистий щомісячний дохід?”, — з діапазонами значень: менш як 700; 701–900; 901–1200; 1201–2000; більше за 2000 грн; дохід відсутній. При перерахунку вказаного розміру доходу за наявним на момент проведення опитування курсом долара отримуємо такі діапазони: менш як 89, 89–114, 114–152, 152–253, більше за 253 долари.
- Щомісячні витрати на одного члена домогосподарства, обраховані на основі інформації щодо витрат домогосподарства (відкрите запитання: “Скільки в цілому Ваше домогосподарство витратило грошей за минулий місяць?”) і даних щодо кількості осіб у домогосподарстві. Одержану величину було розбито на п’ять діапазонів¹ з такими межами: до 400, 401–600; 601–750; 751–1000; більше за 1000 грн. У перерахунку за актуальним на час проведення опитування курсом долара діапазони були такими: до 51, 51–76, 76–95, 95–127, більш як 127 доларів.

Друга група показників, яка давала змогу встановити *доступність індивідам низки можливостей та матеріальних благ*, включала три переліки ознак.

Індикатори доступності індивіду основних життєвих можливостей. Відповідне запитання мало вигляд: “На картці знаходиться перелік того, що багато людей не може собі дозволити. Дайте, будь ласка, відповідь по кожному твердженню: наскільки часто Ваше домогосподарство могло за останні 12 місяців дозволити собі...”

1. Купівля продуктів для триразового харчування.
2. Регулярна оплата рахунків.
3. Підтримання необхідного тепла в оселі.
4. Купівля взуття та одягу, необхідних Вам чи Вашій сім’ї.
5. Купівля ліків, необхідних Вам чи Вашій сім’ї.
6. Регулярне проходження кожною дитиною Вашої сім’ї стоматологічного огляду.
7. Купівля шкільного приладдя/книг для кожної дитини Вашої сім’ї.
8. Зустрічі з друзями чи членами родини за вечерею / випивкою — щонайменше раз на місяць.
9. Сплата щорічної відпустки, яка проводиться поза домівкою / за кордоном.
10. Поїздки на сімейні урочистості / заходи.
11. Купівля книжок, відвідування театру або кіно”.

Шкала відповідей для кожного з пунктів переліку 4-бальна, де 1 — ніколи, 2 — рідко, 3 — інколи, 4 — часто.

У нашому дослідженні не розглядалася доступність регулярного стоматологічного огляду дитини та купівля шкільного приладдя, з огляду на неінформативність аналізу цих питань для бездітних респондентів. Також з

---

¹ Межі діапазонів визначено на основі значень відповідних квантилів.

переліку було виключено поширеність купівлі книжок, відвідування театру та кіно як таких, що пов'язані радше зі смаками індивідів, а не з рівнем їхнього добробуту.

Індикатори наявності у індивіда предметів побуту тривалого користування, серед яких: телевізор, комп'ютер, Інтернет, мобільний телефон, супутникове або кабельне телебачення, автомобіль (не мотоцикл), пральна машина, морозильник або холодильник, стаціонарний телефон, радіоприймач, газова плита, електрична плита, генератор, електрична праска, металева піч за межами оселі, швейна або в'язальна машинка, кімнатний обігрівач (радіатор), керосинова лампа, мікрохвильова піч, ліжко для кожного члена родини, меблі у вітальні, пилосос. При цьому опитувальник передбачав розрізнення тих, у кого відсутнє певне благо, тих, хто не може його собі дозволити, й тих, хто його не потребує.

Дані щодо володіння житлом та наявних у ньому зручностей. Перше визначалося на підставі запитання: “Яке з визначень найкраще підходить для опису Вашого житла?” — з відповідями: власне житло (без іпотеки); власне житло (іпотека); знімне житло (субсидується державою чи муніципалітетом); знімне житло (сплачую за оренду приватному підприємству); житло надається без орендної плати.

Перелік зручностей у помешканні респондента складався з: водовідведення, туалету зі зливом у приміщенні, центрального або місцевого опалення, електропостачання, каналізації, централізованого газопостачання.

Третя група показників, які вможливають опис *середовища, що оточує респондента*, включала такі індикатори.

- Соціальний статус сусідів індивіда, який фіксувався за відповіддю інтерв'юєра на запитання: “До якого класу Ви б віднесли людей, які є сусідами респондента?” — з альтернативами: еліта, вища верства середнього класу, нижча верства середнього класу, бідні люди, злидні.
- Умови при вході у будинок, різновиди яких в опитувальнику були операціоналізовані наступним чином:

“Відмінні — чистота; огорожа біля будинку, охорона на вході, домофон.

Середні — не зачинено; в цілому чиста підлога, брудні стіни; всі лампи у робочому стані.

Погані — брудні підлога та стіни; несприятливе враження; деякі або й усі лампи розбиті”.

Умови в оселі респондента, перелік різновидів яких аналогічний поданому для статусу сусідів респондента. Опис страт в опитувальнику мав такий вигляд:

“Еліта — враження розкошів, на вигляд більша частина меблів та одягу високої якості; все свідчить про високий рівень життя; дорогі твори мистецтва.

Вища верства середнього класу — деякі речі на вигляд дорогі, деякі ні; декілька предметів високої якості; ремонт не робили декілька років; предмети мистецтва.

Нижча верства середнього класу — переважно чергування дешевих речей з дорогими — як, наприклад, великий холодильник або телевізор; щось

має вигляд відремонтованого, десь ремонт не робився більш як 5 років; предмети мистецтва дешеві або відсутні.

Бідні люди — дуже дешеві меблі та одяг, більша частина необхідної побутової техніки присутня, але щось може бути несправним; кухонне приладдя може бути геть застарілим; предмети мистецтва дуже дешеві або відсутні.

Злидні — дуже бідно; дуже дешевий одяг і старі меблі та побутова техніка; як правило, предмети мистецтва відсутні”.

Стратифікація населення за кількістю грошових ресурсів

Визначаючи рівень забезпеченості громадян на підставі повідомлених ними даних щодо власних доходів, перш за все вкажу на деякі відмінності, пов’язані з формулюванням запитання щодо їхнього розміру.

По-перше, у випадку використання у запитанні віяла відповідей, з наведеними у попередньому розділі діапазонами, кількість відмов відповідати на нього становила лише 5,5% по масиву загалом, тоді як у разі відкритого запитання в опитуванні ISSP 2009¹ аналогічний показник сягав уже 23,4% [Малиш, 2011: с. 167]. Імовірно, що ця обставина зумовлена тим, що зазначена у шкалі запитання з Дослідження соціальної ексклюзії вища межа доходу — 2000 грн — мало відрізняється від середньої місячної номінальної заробітної платні, яка на момент дослідження становила 1851 гривню [Державний комітет статистики, s.a.]. Тобто це достатньо добре диференціює респондентів з доходами, нижчими за середні, але меншою мірою — тих, чий доходи є вищими. Водночас в обох дослідженнях у великих містах категорія осіб, які не дали відповіді на запитання, є більшою, аніж у невеликих містах та селах: у модулі “Соціальна нерівність” це 31,6% проти 17,8%, а в Дослідженні соціальної ексклюзії — 6,5% проти 4,8%.

По-друге, відмінності між масивами² у частках осіб, належних до вказаних п’яти діапазонів розміру доходів, є найбільшими для категорій “дохід менше за 700 грн” і “дохід більше за 2000 грн”. Розмір першої з них на 2% більший у масиві ISSP 09, а другої — на 3,4% більший у SES³. Для інших категорій різниця не перевищувала 1%.

При зіставленні розподілів обох ознак окремо для кожного типу населених пунктів найбільш яскраві відмінності були зафіксовані для діапазонів “1201–2000 грн” та “дохід, більший за 2000 грн” у мешканців великих міст: у масиві SES перших було на 4,1% менше, а других — на 5,9% більше, аніж у масиві ISSP 09. Відмінності у розмірі інших категорій в обох типах поселень не перевищували 2,7%.

---

1 Ідеться про модуль “Соціальна нерівність” IV проекту Міжнародної програми соціальних досліджень (International Social Survey Programme, ISSP), здійсненого у 2009 році за репрезентативною для дорослого населення України вибіркою (польовий етап та підготовку масиву виконано Київським міжнародним інститутом соціології, N = 2012).

2 За метричною змінною з масиву ISSP 09 (щоб одержати діапазони значень, тотожні наявним у масиві SES).

3 Фіксувалися відмінності у валідних відсотках.

Згідно із задекларованими доходами найбільша частка українців (19,5%) одержували менш як 700 грн на місяць (табл. 1). У різних типах населених пунктів ситуація, цілком передбачувано, різнилася: у великих містах найбільшими були частки осіб, які одержували дохід 1201–2000 грн та більш як 2000 грн (20,5% і 17,6% відповідно), тоді як у невеликих містах та селах — до 700 грн та 701–900 грн (24% та 18,1%).

Про відсутність будь-яких власних доходів сказали 14,1% опитаних, до яких належали переважно ті, хто під час опитування навчався (40,4%), був безробітним (34,6%) та займався домашнім господарством (11,8%). Значимих поселенських відмінностей за цим показником не було встановлено.

Таблиця 1

Поселенські відмінності у рівні доходів населення, %

Діапазони змінної	Загалом	Великі міста	Невеликі міста та села
Немає доходів	14,1	13,9	14,2
До 700 грн (89 дол.)	19,5	12,9	24,0
701–900 грн (89–114 дол.)	16,7	14,7	18,1
901–1200 грн (114–152 дол.)	14,5	13,8	15,0
1201–2000 грн (152–253 дол.)	17,9	20,5	16,0
Більше 2000 грн (253 дол.)	11,8	17,6	7,8
Не відповіли	5,5	6,5	4,8

Доходи представників різних соціальних категорій були неоднаковими. Визначення їхніх чинників здійснювалося з використанням методу дерев рішень, алгоритм CHAID (Chi-square Automatic Interaction Detector). Незалежною змінною виступав розмір доходів, незалежною — стандартний для соціальних досліджень набір показників: вік респондента¹, його стать та освітній рівень².

Характер зв'язку між переліченими змінними у різних типах населених пунктів був подібним: найяскравіші відмінності у рівні доходів населення зумовлені віком респондента та його статтю. Найбільш забезпеченими були індивіди активного трудового віку³, серед яких частка тих, хто мав доходи у діапазоні від 1201 до 2000 та більш 2000 грн, була помітно більшою, аніж загалом по підвибірці (30,1% та 28,4% проти 21,9% та 18,8% у великих містах і 25,2% та 13,9% проти 16,9% та 8,2% у невеликих містах та селах). Також у всіх вікових категоріях наявні гендерні відмінності у розмірі доходів на ко-

1 Метрична змінна.

2 Запитання щодо освітнього рівня передбачало такі альтернативи: немає завершеної освіти; початкова або неповна початкова освіта (до 7 класів); повна середня освіта (10–12 класів); середня професійно-технічна освіта; середня спеціальна освіта (технікум, вище за середнє, але не вище); перший ступінь вищої освіти (бакалавр); повна вища освіта (спеціаліст, магістр); аспірантура, вчений ступінь.

3 Вікові категорії 23–48 років для населення великих міст і 27–50 років для жителів невеликих міст та сіл.

ристь чоловіків, відсутні лише для респондентів наймолодшого віку¹. Крім того, у невеликих містах та селах у 27–50-річних обох статей доходи зростають за наявності першого рівня вищої освіти та вище. Відзначу також, що частка тих, хто не мав доходів, була найбільшою серед наймолодших учасників опитування, особливо багато таких було серед мешканців великих міст — 68,7% проти 50,3% серед жителів невеликих міст та сіл.

Перелічені набори незалежних змінних — стать та вік для населення великих міст і стать, вік та освітній рівень для жителів інших типів населених пунктів — дали змогу правильно передбачити значення майже для 40% кейсів залежної змінної. Так, для великих міст якість прогнозу становила 38,4% правильних передбачень, де адекватнішим він був для тих, у кого доходи відсутні (50,7%), і тих, хто потрапляє до таких діапазонів: 701–900 грн (57,8%), більш за 2000 грн (56,3%), 1201–2000 грн (42,9%), а найменш точним — для тих, у кого доходи не перевищують 700 грн (0%) або коливаються у межах 901–1200 грн (12,8%). Для невеликих міст і сіл загальною кількістю слухних передбачень становила 38,1%, найадекватнішими на основі вказаних незалежних змінних були прогнози щодо категорії осіб з доходами 1201–2000 грн (57%), тих, у кого доходи відсутні (55%), і тих, у кого вони не перевищують 700 грн (42,2%), дещо гіршими — щодо діапазонів 701–900 грн (32%) та 901–1200 грн (22,4%), а щодо тих, чий доходи перевищують 2000 грн, правильні передбачення відсутні.

Розмір щомісячних витрат на одного члена домогосподарства, зазначений респондентами, так само як і розмір доходів, виявився вельми скромним. Так, витрати на одну особу не перевищували 667 грн у 51,8% опитаних, 1333 грн — у 90,3% респондентів. Кількість пропущених відповідей на це запитання становила 10,4%, ще 17% не знали розміру витрат домогосподарства, трохи більш як третину з них становили особи, які навчаються, — 34,3%. У жителів великих міст найбільш наповненими виявилися категорії за витратами у межах двох останніх діапазонів — 751–1000 грн і понад 1000 грн (по 19,7% та 17,8% респондентів), при цьому кількість осіб, що належать до них, у цих містах приблизно вдвічі більша, аніж у невеликих містах та селах, де щомісячні витрати найчастіше або не перевищують 400 грн або коливаються у межах від 401 до 600 грн — це 21,5% та 18,1% опитаних відповідно (табл. 2).

Між рівнем доходів та витратами на одного члена домогосподарства існував прямий помітний зв'язок: загалом за вибіркою τ Кендала має значення 0,343 ($p < 0,0001$)². Його щільність мала поселенські відмінності: у великих містах вона була більшою ($\tau = 356$, $p < 0,0001$), аніж у невеликих містах та селах ($\tau = 272$, $p < 0,0001$). Найвищі витрати мали найзаможніші індивіди: у населених пунктах обох типів частка осіб з витратами понад 1000 грн на одного члена домогосподарства серед тих, чий власні доходи є вищими за 2000 грн, щонайменше на 20% перевищувала аналогічні показники для осіб з іншими рівнями доходів.

¹ Особи, яким виповнилося щонайбільше 18 років (для жителів великих міст) і 20 років (для мешканців невеликих міст та сіл).

² Тут і далі в абзаці при визначенні сили зв'язку між ознаками зі змінної “рівень доходу” було вилучено кейси, в яких було зазначено відсутність доходів.

Таблиця 2

Поселенські відмінності у витратах на одного члена домогосподарства, %

Діапазони змінної	Загалом	Великі міста	Невеликі міста та села
До 400 грн (51 дол.)	16,2	8,4	21,5
401–600 грн (51–76 дол.)	15,3	11,3	18,1
601–750 грн (76–95 дол.)	14,6	14,7	14,4
751–1000 грн (95–127 дол.)	14,1	19,7	10,3
Більше 1000 грн (127 дол.)	12,4	17,8	8,7
Не відповідали	10,4	10,6	10,4
Не знають	17,0	17,5	16,6

Саме доходи респондента мали найщільніший порівняно з іншими соціодемографічними чинниками зв'язок з витратами у домогосподарстві. Так, при побудові дерев рішень¹, де залежною змінною виступали витрати на одну особу в домогосподарстві, а незалежними — стать, вік, освітній рівень, сімейний статус респондента, кількість членів домогосподарства та доходи респондента, саме останній показник зумовлював найбільші відмінності у рівні витрат індивідів у населених пунктах обох типів. Іншими його чинниками виявилися кількість осіб у домогосподарстві, а також вік респондента (для великих міст) і сімейний статус (для невеликих міст та сіл).

У великих містах більші за 1000 грн витрати на одного члена домогосподарства найчастіше мали респонденти з доходами, вищими за 2000 грн (50,3% осіб проти 24,7% по підвибірці в цілому), при цьому ця частка сягала 74,2% у тому випадку, коли у домогосподарстві налічувалося не більше ніж дві особи. Серед тих, чий доходи належали до діапазону 1201–2000 грн, частка індивідів з аналогічним рівнем витрат також виявилася вищою за одержану для підвибірки загалом за умов, що респондентові на момент опитування було більше як 44 роки (40% у даній категорії порівняно з 24,7% по підвибірці). Натомість відсоток респондентів, витрати яких не перевищували 400 грн, був найбільшим серед тих, чий доходи не перевищували 900 грн і чие домогосподарство охоплювало трьох та більше осіб.

У невеликих містах та селах частка індивідів з витратами, які перевищували 1000 грн, спостерігалася здебільшого за наявності власного доходу, вищого за 2000 грн (49,5% проти 11,9% по підвибірці у цілому), та у випадку, коли доходи варіювали від 901 до 1200 грн, а домогосподарство включало не більш як двох осіб (27,4% проти 11,9% по підвибірці). Найнижчими виявилися витрати респондентів з доходами до 700 грн та належних до домогосподарства у складі більш як трьох осіб або у домогосподарстві з двох чи трьох осіб у тих, хто на момент опитування з різних причин не перебував у зареєстрованому шлюбі (64,1% та 50,8% у кожній з описаних категорій проти 29,4% по підвибірці загалом).

¹ Алгоритм CHAID (Chi-square Automatic Interaction Detector).

Зазначені змінні дають змогу передбачити 37,3% кейсів для великих міст та 40,1% для невеликих та сіл. Для населення великих міст модель забезпечувала найкращу якість прогнозу для категорій за рівнями витрат 601–750, 751–1000 та понад 1000 грн, де було коректно спрогнозовано від 39,5% до 62,9% випадків, для осіб з витратами 401–600 грн на людину на місяць — 13,8%, для тих, чії витрати менші за 400 грн, модель не вможливила коректні передбачення. Для невеликих міст та сіл для цієї категорії осіб, навпаки, було одержано найвищу якість прогнозу — 73,3%, тоді як для всіх інших вона коливалася у межах від 14,1% до 35,7%.

Стратифікація населення за основними можливостями та матеріальними благами

Стратифікація за рівнем добробуту дістає вияв і в поширеності серед різних його верств тих чи тих повсякденних практик: одні можливості є доступними для значної кількості індивідів, тоді як інші є ексклюзивними й використовуються лише незначною часткою населення. Запропоновані в опитувальнику “Дослідження соціальної ексклюзії” можливості було розділено на групи на підставі значення кумулятивного відсотка за альтернативами “ніколи” та “рідко”. У випадку, коли він був меншим за 20%, можливість вважалася доступною, а коли перевищував 20% — ексклюзивною.

До першої групи увійшли купівля продуктів для триразового харчування, регулярна оплата рахунків, підтримання тепла в оселі та купівля необхідних ліків. Лише щодо останньої з цих потреб частка тих, хто її не задовольняє¹, досягає 17,2%, для решти розмір частки не перевищує 10,3%.

Друга група можливостей представлена купівлею необхідного взуття та одягу, регулярними зустрічами з друзями та родичами за вечерею, сплатою щорічної відпустки поза домівкою, поїздками на родинні урочистості. Саме дві останні потреби задовольняються індивідами найрідше, і щодо них було зафіксовано найяскравіші поселенські відмінності: рідко або й ніколи не можуть собі дозволити оплатити відпустку та відвідати сімейні події відповідно 75,1% і 58,1% мешканців великих міст проти 85,7% і 65,7% жителів невеликих міст та сіл. Деяко меншими виявилися розбіжності в аналогічних показниках для купівлі необхідного одягу та зустрічей з друзями: 25,4% і 50,9% для великих міст проти 30,7% та 54,6% для невеликих міст та сіл.

На основі індикаторів рівня задоволення чотирьох перелічених вище потреб було побудовано адитивний індекс “доступність ексклюзивних можливостей”², обрахований як їхнє середнє. Значення індексу варіювали у діапазоні від 1 до 4, ключ змінної прямий.

Загалом ексклюзивні можливості доступніші для населення великих міст, аніж для жителів невеликих міст та сіл: середні значення індексу стано-

---

¹ Кумулятивний відсоток тих, хто вказав на те, що не може цього дозволити собі ніколи або може дозволити це собі рідко.

² Значення α Кронбаха для перелічених показників становить 0,766.

вили 2,46 (0,66) для перших і 2,28 (0,66)¹ для других, значимо розрізняючись на рівні $p < 0,001$. При цьому стратифікація населення за рівнем можливостей була сильнішою також для великих міст: міжквартильний розмах значень показника у їхнього населення дорівнює 1 порівняно з 0,525 для мешканців невеликих міст та сіл.

Поселенські відмінності щодо доступності ексклюзивних можливостей зумовили подальший пошук їхніх чинників окремо для кожного типу населених пунктів. Він здійснювався засобами загальної лінійної моделі (General Linear Model, GLM), залежною змінною якої виступав індекс доступності ексклюзивних можливостей, незалежною — такі ознаки, як стать, вік, освітній рівень², сімейний статус³, витрати на одну людину⁴, кількість осіб у домогосподарстві.

Стать, вік, освіта, кількість осіб у домогосподарстві та витрати на одного члена домогосподарства разом визначали 20% варіації у доступності ексклюзивних можливостей жителям великих міст. У мешканців невеликих міст та сіл предикторами значень відповідного індексу були вік, освіта, сімейний статус та витрати на одного члена домогосподарства, які пояснювали 28% його дисперсії. В обох моделях найбільшу пояснювальну силу мали вік та рівень витрат на одну людину: часткова ζ^2 для них становила 0,064 і 0,088 для великих міст та 0,142 та 0,058 для невеликих міст та сіл. Основні параметри обох регресійних моделей наведено у таблиці 3.

У великих містах ексклюзивні можливості доступніші молодим чоловікам з високим рівнем освіти, належним до більших домогосподарств, де місячні витрати на одну людину перевищують 1000 грн. Однак вікові, освітні та зумовлені розміром домогосподарства відмінності у можливостях, з огляду на значення коефіцієнтів моделі, були не надто великими. Порівняння маргінальних середніх значень індексу доступності задоволення ексклюзивних потреб у осіб із різним рівнем витрат вказує на найкращі можливості з реалізації власних потреб у тих, чиї витрати перевищують 1000 грн, і найгірші у тих, у кого вони не більші за 400 грн на людину⁵.

1 У дужках наведено стандартне відхилення.

2 Запитання щодо освітнього рівня передбачало альтернативи: немає завершеної освіти; початкова або неповна початкова освіта (до 7 класів); повна середня освіта (10–12 класів); середня професійно-технічна освіта; середня спеціальна освіта (технікум, вища за середню, але не вища); перший ступінь вищої освіти (бакалавр); повна вища освіта (спеціаліст, магістр); аспірантура, вчений ступінь. Змінна розглядалася як псевдометрична.

3 Запитання передбачало альтернативи: одружений/заміжня; живу з партнером без реєстрації шлюбу; розлучений/розлучена; вдівець/вдова/ неодружений/незаміжня, живу без партнера.

4 Змінна мала альтернативи: до 400, 401–600; 601–750; 751–1000; понад 1000 грн.

5 Розбіжності у значеннях показника у представників наведених категорій та осіб з іншим рівнем доходів значимі щонайменше на рівні $p < 0,016$.

**Чинники доступності ексклюзивних можливостей
у різних типах населених пунктів**

Чинники	Великі міста		Невеликі міста та села	
	B	Значимість	B	Значимість
Інтерцепт	2,551	$p < 0,0001$	2,777	$p < 0,0001$
Витрати на члена домогосподарства				
До 400 грн	-0,621	$p < 0,0001$	-0,320	$p < 0,0001$
401–600 грн	-0,418	$p < 0,0001$	-0,468	$p < 0,0001$
601–750 грн	-0,360	$p < 0,0001$	-0,405	$p < 0,0001$
751–1000 грн	-0,248	$p < 0,0001$	-0,275	$p < 0,0001$
Понад 1000 грн				
Стать				NS
Чоловіча	0,114	0,011		
Жіноча				
Вік	-0,010	$p < 0,0001$	-0,013	$p < 0,0001$
Освіта	0,052	0,001	0,061	$p < 0,0001$
Кількість членів домогосподарства	0,072	$p < 0,0001$		NS
Сімейний статус		NS		
Одружений/заміжня			0,124	0,002
Живу з партнером без реєстрації шлюбу			0,203	0,101
Розлучений/розлучена; вдівець/вдова/неодружений/незаміжня			-0,063	0,358
Живу без партнера				
Уточнений R^2	0,2		0,28	

Примітки: Курсивом виділено референтні категорії.

NS позначає $p > 0,05$.

У невеликих містах та селах частіше задовольняли свої потреби добре забезпечені молоді та освічені індивіди, які перебували у зареєстрованому шлюбі. Так само, як і у великих містах, вік та освітній рівень не надто сильно диференціювали індивідів за доступністю їм ексклюзивних можливостей. Найчастіше реалізовували їх особи з витратами, які перевищували 1000 грн на людину — значення маргінальних середніх відповідного індексу у пар категорій індивідів з іншими рівнями витрат значимо не відрізнялися.

Вивчення даних щодо наявності у населення власного житла вказує на те, що більшість українців в обох типах населених пунктів мають житло (92,9% серед жителів великих міст і 94,7% у невеликих містах та селах). Наступною за поширеністю формою власності у великих містах виявилася оренда на житло (3,3% опитаних), а у невеликих містах та селах — іпотека (3%), інші варіанти не набрали і 1,5%.

За наявними у помешканні зручностями поселенські відмінності відсутні лише щодо електропостачання — воно було в усіх опитаних з великих міст і в 99,2% жителів невеликих міст та сіл. З іншими “благами цивілізації” ситуація у великих містах була кращою, аніж у невеликих містах та селах: водогін є у 98,2% мешканців перших та у 68,2% других, центральне чи місцеве опалення — у 95,5% та 71,1% відповідно, центральне газопостачання — у 91,9% та 82,1%. Ще більшою була різниця у частках тих, хто мав туалет зі зливом у приміщенні та каналізацію: таких налічувалося 93,1% та 92,7% у великих містах і 49,3% та 53,3% у невеликих містах та селах¹.

Від одного типу населеного пункту до іншого різнилися також і предмети побуту, наявні у господі респондентів. Серед них виокремлюється чотири основні групи: предмети широкого вжитку, наявні у більшості опитаних; предмети помірної доступності, яких не мала відносно невелика частина респондентів; предмети ексклюзивного вжитку, що не є доступними великій кількості респондентів; предмети вузького спектра вжитку, яких не потребує більшість опитаних.

Перелік предметів широкого вжитку у великих містах був дещо ширшим, аніж у невеликих містах та селах. У перших понад 90% опитаних мали телевізор, пральну машину, холодильник, газову плиту, праску, ліжко для кожного члена родини, меблі у вітальні та пилосос, тоді як у других до такою переліку не увійшли пральна машина та пилосос².

Помірно доступними були мобільні телефони (ними володіють 87,6% мешканців великих міст і 78% жителів невеликих міст та сіл), стаціонарні телефони (79,6% та 52,5% відповідно), радіоприймачі (74,6% та 73,7%), кабельне або супутникове телебачення (59,4% та 37,4%), швейні та в'язальні машинки (38,8% та 37,9%), обігрівачі (47,5% та 33,9%), причому частки тих, хто має ці блага, також значимо більші серед населення великих міст³.

Кількість об'єктів ексклюзивного вжитку, нестачу яких декларувало понад 20% опитаних, була більшою у невеликих містах та селах: якщо у великих містах такий перелік включав комп'ютер (20,8% респондентів його не мають), Інтернет (24,9%) та автомобіль (49,8%), то у невеликих містах та се-

1 Частки за запитаннями, які стосувалися помешкання індивідів, наведені серед тих, хто відповів на запитання.

2 Відсотки осіб, які мають ці предмети побуту, для великих міст становлять: телевізор (99,1%), пральна машина (90,6%), холодильник (98,8%), газова плита (90,1%), праска (96,4%), ліжко для кожного члена родини (98,1%), меблі у вітальні (94,9%) та пилосос (92,7%).

Відсотки осіб, які мають зазначені предмети побуту, для невеликих міст та сіл становлять: телевізор (99,1%), пральна машина (83,7%), холодильник (97,2%), газова плита (94,2%), праска (95%), ліжко для кожного члена родини (97,4%), меблі у вітальні (90,3%) та пилосос (80,5%).

Значимі на рівні $p = 0,01$ поселенські відмінності щодо часток тих, хто має холодильник, пральну машину, меблі у вітальні та пилосос.

3 Частки значимі на рівні $p = 0,01$, значимих відмінностей не було відзначено для часток власників радіоприймачів і швейних та в'язальних машинок.

лах до нього додавалися¹ ще кабельне телебачення (28,7%) та мікрохвильова піч (26,9%)².

Об'єкти четвертої групи, яких не потребувало значно більше за половину опитаних (не менш як 70%), були представлені електричною плитою (80,8% у великих містах і 72,8% у невеликих містах та селах), генератором (91,3% та 82,1% відповідно), металевою піччю за межами оселі (91,8% і 86,8%), керосинова лампа (92,7% та 74,1%)³.

Варто зазначити, що частка тих, хто відзначив відсутність потреби у речах ексклюзивного вжитку, була чималою як серед населення великих міст, так і серед жителів невеликих міст та сіл. Зокрема, не відчують необхідності у комп'ютері 24,8% опитаних серед перших та 37,5% серед других, в Інтернеті — 30,7% та 43,9% відповідно, в кабельному телебаченні — 25,6% та 31,8%, в автівці — 21,6% та 25,1%, у мікрохвильовій печі — 31,2% та 32,6%⁴.

З-поміж перелічених в опитувальнику об'єктів найбільший інтерес при вивченні стратифікації населення за рівнем добробуту становлять саме предмети ексклюзивного вжитку, віднесені до третьої групи. Для великих міст — це комп'ютер, Інтернет та автомобіль, для невеликих міст та сіл — ще і мікрохвильова піч та супутникове телебачення. Для кожного з типів населених пунктів засобами множинного аналізу відповідностей (Multiple Correspondence Analysis) було здійснено класифікацію осіб, яким ці блага були доступними різною мірою. Як ознаки, що визначають позицію індивіда в соціальному просторі, було використано: стать, вік⁵, освітній рівень⁶, щомісячні витрати на одного члена домогосподарства⁷, щомісячний дохід респондента⁸.

Для обох типів населених пунктів з переліків класифікаційних ознак через їхні низькі розрізнявальні можливості було вилучено стать та рівень

---

1 У невеликих містах та селах вказали на неможливість придбати комп'ютер 29,7% опитаних, Інтернет — 43,9%, машину — 44,7%.

2 Відмінності у частках значимі на рівні $p = 0,01$ для всіх предметів ексклюзивного вжитку, окрім авто.

3 Відмінності у частках значимі на рівні $p = 0,01$.

4 Поселенські відмінності щодо ознак значимі на рівні $p = 0,01$ для всіх об'єктів, крім мікрохвильової печі та авто.

5 Було вирізнено шість категорій за цією змінною: до 20 років, 20–29 років, 30–39 років, 40–49 років, 50–59 років, старші за 60 років.

6 Запитання щодо освітнього рівня передбачало такі альтернативи: немає завершеної освіти; початкова або неповна початкова освіта (до 7 класів); повна середня освіта (10–12 класів); середня професійно-технічна освіта; середня спеціальна освіта (технікум, вище за середнє, але не вище); перший ступінь вищої освіти (бакалавр); повна вища освіта (спеціаліст, магістр); аспірантура, вчений ступінь.

7 Змінна мала альтернативи: до 400, 401–600; 601–750; 751–1000; понад 1000 грн.

8 Змінна мала альтернативи: менш як 700; 701–900; 901–1200; 1201–2000; більше за 2000 грн; дохід відсутній.

витрат — їхні значення мір дискримінації для жодної з одержаних у рішеннях розмірностей не перевищували 0,099.

Загалом в одержаних двовимірних рішеннях перший фактор пояснював 45,7%, а другий — 38,8% інерції для населення великих міст та перший — 42,7%, а другий — 35,2% інерції для мешканців невеликих міст та сіл. При цьому перший фактор, представлений першою віссю, відображував поколінні характеристики осіб, де на одному полюсі перебувають молодші та освіченіші індивіди, а на другому — старші та менш освічені. Другий фактор, унаочнений у другій осі, розрізняє індивідів за рівнем забезпеченості, що визначається як за володінням певними предметами, так і з огляду на доходи респондента. Її полюси представлені власниками предметів ексклюзивного вжитку з високими доходами й тими, хто має низький рівень доходів і не може дозволити собі низку предметів побуту. Розташування різних категорій індивідів у просторі перелічених ознак подано на рисунках 1 і 2.

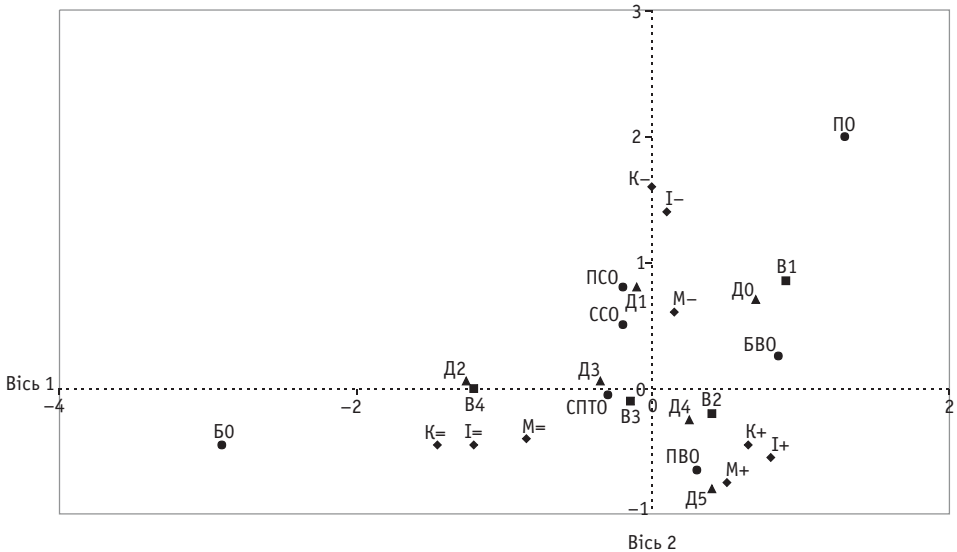

Рис. 1. Наявність предметів ексклюзивного вжитку у представників різних соціодемографічних категорій жителів великих міст¹

Для обох типів населених пунктів на основі стратифікованості їхніх мешканців за доступністю їм до предметів ексклюзивного вжитку було вирізнено три категорії осіб. Перша — ті, хто перебуває поза використанням

¹ Позначення на рисунку 1: БО — без освіти; ПО — початкова освіта; ПСО — повна середня освіта; СПТО — середня професійно-технічна; ССО — середня спеціальна освіта; БВО — базова вища освіта; ПВО — повна вища освіта; В1 — до 20 років, В2 — 20–49 років, В3 — 50–59 років, В4 — за 60 років; немає доходу — Д0, дохід до 700 грн — Д1, дохід 701–900 грн — Д2, дохід 901–1200 грн — Д3, дохід 1201–2000 грн — Д4, дохід більший за 2000 грн — Д5; К+, К-, К = комп'ютер є / відсутній / немає потреби в ньому; І+, І-, І = Інтернет є / відсутній / немає потреби в ньому; М+, М-, М = машина є / відсутня / немає потреби в ній.

усіх предметів ексклюзивного вжитку, декларуючи відсутність потреби в них. Друга — індивіди, позбавлені доступу до предметів ексклюзивного вжитку. Третя — ті, хто має предмети ексклюзивного вжитку.

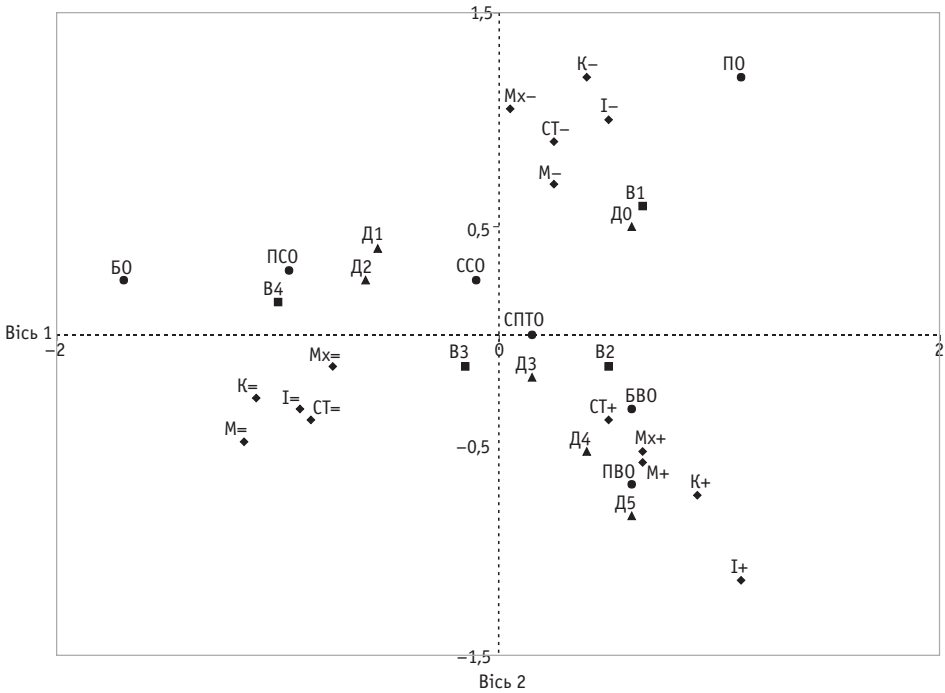

Рис. 2. Наявність предметів ексклюзивного вжитку у представників різних соціодемографічних категорій жителів невеликих міст і сіл¹

У великих містах до першої категорії осіб належали індивіди, старші за 60 років, з доходами у межах від 701 до 900 грн та без завершеної освіти. Друга категорія представлена тими, хто ще не досяг 20 років або кому від 50 до 59 років, освітній рівень варіює від початкової до базової вищої освіти, а доходи відсутні, не перевищують 700 грн чи належать до діапазону від 901 до 1200 грн. До третьої категорії увійшли містяни середнього віку (від 20 до 49 років) з повною вищою освітою і доходами від 1201 грн і вище.

Відзначимо, що точки двовимірного простору, які позначають доступність для індивіда тих чи інших предметів ексклюзивного вжитку (не-

¹ Позначення на рисунку 2: 1: БО — без освіти; ПО — початкова освіта; ПСО — повна середня освіта; СПТО — середня професійно-технічна; ССО — середня спеціальна освіта; БВО — базова вища освіта; ПВО — повна вища освіта; В1 — до 20 років, В2 — 20–49 років, В3 — 50–59 років, В4 — за 60 років; немає доходу — Д0, дохід до 700 грн — Д1, дохід 701–900 грн — Д2, дохід 901–1200 грн — Д3, дохід 1201–2000 грн — Д4, дохід більший за 2000 грн — Д5; К+ / К- / К = — комп'ютер / відсутній / немає потреби в ньому; І+ / І- / І = — Інтернет є / відсутній / немає потреби в ньому; М+ / М- / М = — машина є / відсутня / немає потреби в ній; СТ+ / СТ- / СТ = супутникове телебачення є / відсутнє / немає потреби у ньому; Мх+ / Мх- / Мх = мікрохвильова піч є / відсутня / немає потреби у ній.

потрібні, недоступні, наявні), у представників першої та третьої категорій розташовані близько, тоді як для другої категорії спостерігається віддаленість тих, хто не може дозволити собі Інтернет та комп'ютер, від тих, хто не може дозволити собі автомобіль. При цьому саме перші з більшою ймовірністю мають лише початкову освіту.

Для невеликих міст та сіл соціодемографічний портрет представників отриманих категорій був подібним до описаного для мешканців великих міст. Так, до першої належали ті, чий вік перевищує 50 років, освіта є незавершеною або ж повною середньою, а доходи не вищими за 1200 грн. Другу категорію становлять опитані, яким ще не виповнилося 20 років, чия освіта є початковою, середньою професійно-технічною чи спеціальною, а доходи відсутні. Вік належних до третьої категорії коливається у межах від 20 до 49 років, освіта є базовою чи повною вищою, а щомісячний дохід — більшим за 1201 грн. При цьому відстані між тими, кому однаковою мірою доступні різні предмети побуту, є невеликими за винятком категорії тих, у кого є Інтернет, порівняно з власниками інших благ.

Стратифікація населення за соціальним середовищем

Наочність проявів нерівності щодо добробуту дає змогу додати до наданих респондентами оцінок рівня забезпеченості домогосподарства інформацію, зібрану інтерв'юерами при спостереженні під час проведення опитування. На основі наявного інструментарію інтерв'юєри не змогли ідентифікувати позицію у соціальній ієрархії менш як 1% респондентів; загалом труднощів при визначенні умов у помешканні індивіда та статусу його сусідів у них не виникло.

Таблиця 4

Поселенські відмінності у розподілі населення за щаблями соціальної драбини, %¹

Верства	Загалом		Великі міста		Невеликі міста і села	
	Статус індивіда	Статус сусідів	Статус індивіда	Статус сусідів	Статус індивіда	Статус сусідів
Еліта	0,7	0,3	0,1	0,3	1,2	0,3
Вищий середній клас	14,4	12,3	15,2	14,1	13,8	11,1
Нижчий середній клас	59,4	66,0	66,8	70,7	54,5	62,9
Бідні	22,0	20,6	15,6	14,9	26,4	24,4

Як видно з таблиці 4, найчисленнішу категорію, як серед самих опитаних, так і серед їхніх сусідів, становили, за оцінками інтерв'юєрів, представники нижчого середнього класу, кількість яких у великих містах була вищою, аніж у невеликих містах та селах, де й частка віднесених до бідних була приблизно на 10% більшою, аніж у великих містах.

¹ Для позиції індивіда в соціальній ієрархії наведено валідні відсотки.

В обох типах населених пунктів інтерв'юери децю рідше відносили до нижчого середнього класу респондента, аніж його сусідів, але загалом між цими змінними наявний прямий достатньо щільний зв'язок: τ Кендала для великих міст становила 0,634, для малих міст та сіл — 0,636, обидва коефіцієнти значимі на рівні $p < 0,001$. При цьому індивіди, належні до вищого або нижчого середнього класу чи до бідних, принаймні у половині випадків мали сусідів з аналогічною позицією на соціальній драбині.

З-поміж різновидів станів помешкання модальними був визначений вище як середній; такий стан зустрічався у 67,5% мешканців великих міст і 75,7% жителів невеликих міст та сіл. Відмінними інтерв'юери визнавали умови у помешканні приблизно рівної кількості осіб у населених пунктах обох типів (у 17,9% опитаних з великих міст і 15,2% — з невеликих міст та сіл)¹, водночас погані умови частіше зустрічалися у великих містах (14,6% проти 9,1% у невеликих містах та селах)². Зв'язок між позицією індивіда у соціальній ієрархії і станом помешкання виявився помірним прямим: τ Кендала для великих міст дорівнювала 0,315, сягаючи 0,429 у невеликих містах та селах³.

Визначений інтерв'юером статус індивіда та задекларовані ним витрати та доходи є пов'язаними. Так, у великих містах з підвищенням соціальної позиції спостерігалось не надто велике, хоча значиме зростання рівня витрат (τ Кендала становила 0,088, $p = 0,004$), так само не випадковим був розподіл осіб з різним рівнем доходів за сходинками соціальної драбини (V Крамара⁴ для зв'язку між цими змінними становить 0,131, $p < 0,001$). У невеликих містах та селах значимої лінійної залежності між витратами на одного члена домогосподарства і соціальною позицією індивіда зафіксовано не було⁵, тоді як щільність зв'язку між цією позицією і доходами опитаного була навіть вищою, аніж у великих містах (V Крамара 0,208, $p < 0,001$).

Доступність ексклюзивних можливостей у великих містах не відрізнялася для осіб, віднесених до бідних та злиднів, тоді як для інших соціальних верств існували відмінності у її рівні⁶. У невеликих містах та селах представники всіх соціальних верств чітко розмежовувалися за спроможністю реалізувати ексклюзивні можливості⁷.

---

1   Значимих відмінностей у розмірах часток зафіксовано не було.

2   Відмінності значимі на рівні $p < 0,01$.

3   Коефіцієнти значимі на рівні $p < 0,001$.

4   Тут і далі в абзаці коефіцієнт Крамара використано внаслідок того, що змінна, яка фіксувала діапазони доходів, мала альтернативу “немає доходів”.

5   Значення τ Кендала не є значимими.

6   Цю верству як у великих містах, так і у невеликих містах та селах було вилучено з аналізу через її низьку наповненість кейсами.

7   Перевірку здійснено з використанням одновимірного дисперсійного аналізу, де залежною змінною виступав індекс доступності ексклюзивних можливостей. Усі зафіксовані відмінності значимі щонайменше на рівні $p = 0,003$.

Предмети ексклюзивного вжитку і у великих містах, і у невеликих містах та селах частіше наявні в осіб, належних до вищих щаблів соціальної драбини, тоді як про відсутність потреби в них або неможливість придбати їх говорять ті, хто перебуває внизу соціальної ієрархії. Значення коефіцієнтів Крамара, які фіксували зв'язок між наявністю у господі певного блага і верствою респондента, коливалися в діапазоні від 0,188 до 0,238 у великих містах і від 0,186 до 0,292 у невеликих містах та селах (усі коефіцієнти значимі на рівні $p < 0,001$).

Висновки

Отримані у дослідженні дані підтверджують доцільність комплексного вивчення нерівності у рівні добробуту населення, яка виявляється через стратифікацію індивідів за грошовою забезпеченістю, доступністю їм основних можливостей та матеріальних благ і соціальним середовищем. Стани нерівностей за наведеними параметрами в українському суспільстві є такими:

1. Поселенські відмінності у рівні добробуту населення було зафіксовано за всіма трьома групами показників. Доходи людей та витрати на одного члена домогосподарства, доступність життєвих можливостей, спроможність придбати цінні побутові предмети є більшими у великих містах порівняно з невеликими містами та селами. Так само і стан помешкання респондентів оцінювався як кращий, а позиція опитаних та їхніх сусідів на соціальній драбині визначалися інтерв'юєрами як більш високі у великих містах.

2. Загалом у населених пунктах обох типів рівень забезпеченості є найвищим у осіб активного трудового віку з високим освітнім рівнем. Поряд із тим більша доступність життєвих можливостей та вищі доходи спостерігаються у чоловіків.

3. Значення різних показників добробуту індивідів виявилися пов'язаними між собою. Спостерігався щільний зв'язок між зафіксованою інтерв'юєром позицією індивіда в соціальній ієрархії і доступністю ексклюзивних можливостей та предметів ексклюзивного вжитку. Із двох останніх змінних перша також була скорельована з витратами на члена домогосподарства, а друга — з доходами респондента.

4. Диференціальні можливості розглянутих показників були неоднаковими: найгіршим виявилось розрізнення індивідів на основі характеристик їхнього помешкання як з огляду на наявні в ньому зручності, так і на підставі оцінки його стану інтерв'юєром, найліпшими — на основі доступності індивідам різноманітних можливостей. Індикатори фінансової ситуації та наявності предметів побуту стратифікували опитаних меншою мірою, відокремлюючи в першому випадку найбільш забезпечених респондентів від інших, а у другому — категорії осіб, які мали предмети ексклюзивного вжитку, не потребували їх або не були спроможними придбати їх.

5. Змінні, які відображували характеристики житла респондента, потребували заміни іншими індикаторами, які б більш гнучко та глибоко описували рівень добробуту домогосподарства. Так, переліки зручностей у господі респондента були стандартними для багатоквартирних будинків, а

отже, її сукупність респондентів виявилася доволі гомогенною за цими ознаками, передусім у великих містах.

6. Індикатори фінансової ситуації, з урахуванням перебування значної частки української економіки в тіньовому секторі, наразі не є валідним засобом вимірювання добробуту респондентів, кращі розрізнявальні можливості має опис забезпеченості домогосподарства.

7. Більш інформативним для визначення стратифікації населення за рівнем добробуту був би перелік предметів ексклюзивного вжитку, що включав би детальнішу інформацію про кожен з них, принаймні, дані щодо того, як давно він був придбаний.

8. У наступних емпіричних дослідженнях для стратифікації населення за рівнем добробуту є доцільним використовувати показники доступності індивідам різноманітних можливостей. Перелік їх можна розширити в такий спосіб, щоб описати всі основні сфери повсякденної діяльності індивідів.

Джерела

Балакірева О.М. Соціально-економічне самопочуття населення України: березень 2012 р. / О.М. Балакірева, Ю.В. Серeda // Український соціум. — 2012. — № 2(41). — С. 172–192.

Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Іващенко О. Про анатомію економічної нерівності в сучасній Україні: соціологічні дослідження / Ольга Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2010. — № 4. — С. 29–55.

Макеєв С. Поселенська стратифікація життєвих шансів / С. Макеєв // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — 2007. — С. 56–61.

Малиш Л.О. Досвід соціологічної інтерпретації даних про нерівність у доходах / Л.О. Малиш // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. — 2011. — Вип. 941. — С. 166–171. — (Серія : “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”).

Paniotto V. What Poverty Criteria Are Best for Ukraine? / V. Paniotto, N. Kharchenko // Problems of Economic Transition. — 2008. — Vol. 51, № 7. — P. 5–12.